

Kansanhuoltoa ja korttipeliä sotavuosien kotirintamalla

Väestön toimeentulon turvaamiseksi sekä talouselämän ja työvoiman käytön säännöstelyksi sodan tai muun poikkeuksellisen tilanteen aikana säädettiin laki, joka astui voimaan 20.9.1939. Tämä, sotatilain antamin valtuuksin valtioneuvoston hyväksymä laki sisälsi samalla säännöstellyn kansanhuoltotoiminnan ja sitä johtavan kansanhuoltoministeriön perustamisen. Ensimmäiseksi kansanhuoltoministeriksi nimitettiin Pohjoismaiden Yhdyspankin pääjohtaja Rainer von Fieandt.

Tästä alkoi säännöstelyn lähes 14 vuotta kestänyt aika, sillä vasta vuoden 1953 aikana tapahtui kulutustavaroiden säännöstelyn loppuminen.

Aivan valmistautumattomina säännöstelyyn ei joutunut, sillä taloudellisen puolustusneuvoston tekemä suunnitelma oli ohjeena. Kuitenkaan suunnitelman edellyttämiä valmisteluja ei ollut ollenkaan suoritettu ja siksi valtava kiire ja sekaannusten vaara toisen maailmansodan alettua (Saksan hyökkäys Puolaan) sävytti toimenpiteitä.

Poltto- ja voiteluaineiden kulutus ja kauppa säännösteltiin 4.9.1939; viljan varastoimisvelvollisuus määrättiin; ulkomaankauppa asetettiin lisenssipakon alaiseksi ja hintojen kurissa pitämiseksi säädettiin ns. kiskurilaki.

ERILAISIA OSTOKORTTEJA, ENIMMILLÄÄN 51

Ensimmäinen kulutustavara, mikä asetettiin takavarikkoon ja säännösteltyyn jakeluun, oli sokeri. Tämä tapahtui lokakuun 7. päivänä 1939 ja lokakuun 12. päivänä alettiin ensimmäisten elintarvikekorttien jakelu. Se oli nimeltään Valtion ostokortti, myöhemmin Yleisostokortti. Sokeria sai aluksi 1 kilon kuukaudessa. Seuraavana tuli kahvin säännöstely lokakuun lopulla. Vilja- ja viljatuotteet säännösteltiin keväällä 1940. Talvisodan aikana säännöstelyn laajentaminen ja uusien korttien jakaminen olisi ollut lähes mahdotonta, koska väestöstä melko suuri osa joutui siirtymään vakituisilta asuinsijoiltaan muualle tilapäiseen asumiseen.

Laajimmillaan säännöstely koski lähes kaikkia hyödykkeitä ja palveluksia, niin määrin kuin hintoihinkin nähdessä. On laskettu, että erilaisia kortteja olisi vaikeimpana aikana samanaikaisesti ollut enimmillään 51 kappaletta. Samoin olivat kaikki tuotteet takavarikon ja luovutusvelvollisuuden alaisia.

Valtakunta oli jaettuna 13:een kansanhuoltopiiriin ja jokaisessa kunnassa oli kansanhuoltolautakunta ja niillä omat toimistonsa. Säännöstelyn laajetessa lisääntyi myös toimihenkilöstö. Organisaatio kasvoi todella suureksi, sillä vaikeimpana aikana oli piirien ja kuntien toimistoissa työskentelevien määrä yli 6000 henkilöä ja

Yllä oleva kuva on otettu v. 1943 Piikkiön kunnantoinimiston portailta. Oikealla rouva Mairem Salonen ja vasemmalla Piikkiön kansanhuollon silloinen toimistoapulainen Hilikka Lintula.

ministeriössäkin n. 800 virkailijaa.

Piikkiössä, silloisessa 2300 asukkaan kunnassa ja johon talvisodan aikana ja päätyttyä karjalaisia tuli sijoitetuiksi yli 400 henkilöä, toimi koko säännöstelyajan kansanhuoltotoimiston johtajana rouva Mairem Salonen, yhteensä yli 10 vuotta. Ystävällisesti hän suostui tämän kirjoittajan piinattavaksi. Kun kirjoittaja on syntynään piikkiöläinen ja olemme jo lapsuuden aikoina ystävyystyneet, tahtoi kahden vilkkaan ihmisen keskustelutuoquio venyä pitkäksi, vuosikymmenten takaisten asioiden rönsvileväksi muisteluksi.

TYHJÄSTÄ ALOITETTIIN

Kerrotko, miten kansanhuollon työ alkoi Piikkiössä?

— Tarkoitukseni oli syksyllä 1939 lähteä tai ainakin suunnitella opintojeni jatkamista, kun sinun isäsi, joka tuolloin oli Piikkiön kunnallislautakunnan puheenjohtaja, otti yhteyden isääni. Isäni oli myös monissa kunnallisissa tehtävissä ja näillä miehillä oli jo pitkään ollut hyvin luottamukselliset ja toverilliset välit. Isäsi selosti, että äkkiä on luotava kansanhuoltoa koskeva organisaatio kuntaan ja ensimmäisenä tulee esiin korttien jakelu.

Kun kunnassa ei ollut hallintopuolella muita palkattuja henkilöitä kuin kunnansihteeri eli kuten silloin sanotti kunnankirjuri ja hänellä kädet jo täynnä muuta työtä, tuli ostokorttien kirjoittaminen ja jakelu suoritettavaksi isiemme tehtävänä ja apulaisina toimimme me

nuoret. Ostokortit kirjoitettiin henkikirjojen pohjalta osin sinun kotonasi ruokasalin pöydän ääressä kirjoittajana pääasiassa sisaresi Terttu, joka Jyväskylän Korkeakoulusta oli tullut kotiin korkeakoulun sulkeuduttua YH:n johdosta. Osan korteista kirjoitin meillä kotona ja sinä taisit toimia juoksupoikana. Korttien jakelun suoritimme Kunnalliskodin salissa. Yhtään moitteeseen tai tyytymättömyyden sanaa en muista kuullemme; jakelutilanne oli hyvin vakavan tunnelman sävyttämä ja rauhallinen.

Miten työ tästä eteenpäin jatkui?

— Oli aloitettava aivan tyhjästä. Oikeastaan se oli ensin talkootyön luonteista. Isästäni tuli ensin asian hoitaja ja minä autoin häntä päivittäin. Luultavasti sinun isäsi oli seurannut minun toimiani ja oli esittänyt minun palkkaamistani kansanhuollon toimiston hoitajaksi. Valinta tapahtui ja näin minusta tuli valtion virkamies pitkäksi aikaa. Kunta oli hankkinut hiljattain talon, varsin näyttävän huvilan kirkonseudulta. Tämä talo toimi pitkään kunnantoinimistona, mutta silloin se oli vielä tyhjänä. Ei ollut toimistovälineitä, ei koneita, ei oikeastaan mitään. Vähitellen päästiin kuitenkin toimimaan.

LUJA YHTEISHENKI

Talvisodan jälkeen säännöstely laajeni koskemaan yhä useampia tavaroita, takavarikkopäätöksiä tuli lisää ja luovutusvelvollisuuden kohdalla tapahtui samoin. Ministeriön määräyksiä tuli jatkuvana virtana. Miten kaksikymppinen tyttö pystyi selviämään kaikesta tästä?

— Sanopa se. Tuo aika oli vakavaa, huollon täyttämää. Jokaisen oli kohdallaan ponnistettava parhaansa mukaan. Silloin meillä oli luja yhteishenki. Minulle osoitettu luottamus velvoitti yrittämään kaikkensa. Lautakunta oli hyvänä tukenani ja muistan kansanhuoltopiirin päällikköä, tohtori Martimoa erityisellä lämmöllä. Hänen ohjeensa ja neuvonsa olivat aina selkeitä ja toteutettaviksi sinällään sopivia. Hän ei hermoillut. Vähitellen sain apulaisia niin, että meitä enimmillään oli 5 naista täyspäiväisesti toimistossa ja minulle jäi näin ehkä hieman enemmän aikaa työn johtamiseen.

Kun leipäkorttejakin oli useanlaisia — oli A-kortti alle seitsemän vuoden ikäisille, B-kortti henkisen ja kevyen työn tekijöille, C-kortti raskaanpuoleisen työn ja D-kortti raskaan työn tekijöille sekä vielä E-kortti erittäin raskaan työn tekijöille. Harkintavaltasi oli melkoinen, mutta sait varmaan kokea myös ankaraa kritiikkiä?

— Kansanhuoltolautakunta käsittelee kaikki ostolupaja muutokset. Tehtäväni oli esitellä asiat ja olla pöytäkirjan pitäjänä. Mutta myöntää täytyy, että lautakunta, missä, kuvaava kyllä, oli vain miehiä, oli tavallaan esikuntaporras. Ja me toimistossa olimme eturintamassa. Kun ankaraan säännöstelyyn ruvettiin väsymään, suuntautui purkaus silloin tällöin meihin.

JOSKUS KOMIikkaAKIN ARKIPÄIVÄÄN

Minä tiedän, että sinulla on tavattoman hyvä henkilö ja numeromuisti. Isäni sitä ihaili. Tunsit valtaosan piikkiöläisistä, jopa lasten syntymäjärjestykset, iät jne. Kerrotko joitakin mieleesi jääneitä tapahtumia, joissa olisi hitunen komiikkaakin.

— Kyllä työ oli enimmältään aika totista, mutta ehkä jotakin tuollaista voisi palauttaa mieleen. (Anteeksi voimasanat.) Eräs tuttu mies ei onnistunut kääntämään minua asialleen suosiolliseksi. Aikamme paasattuamme hän kiljahti: Kyllä sää nuuri olet ja hauskaki, mutt olet

sää kanss helvetin häijy. Ja lisäsi hiljempää: ainaki munt kohtaa.

Sitten oli asiakkaanasi hienouteen etten sanoisi hienosteluun taipuva, myöskin tuntemasi naishenkilö, joka veljelleen tahtoi raskaimman työn leipäkorttia. Kerrot sen tapaamisen.

— No niin. Hän tuli toimistoon huolitellusti laitettuna, esitti vuolaasti perustelujaan ja plastisin liikkein nosteli käsiään kattoa kohti ja toisteli: Kyllä teidänkin täytyy ymmärtää, että se on raskasta työtä, kun nostelee. Esitys oli hyvin vakuuttava, ja muistelen, että se tuotti positiivisen tuloksen. Se minua vähän kiusasi, että hän käyttäytyi kuin ei ollenkaan olisi tuntenut entistä kansakoulutoveriaan.

Miten Piikkiön viljelijöiden luovutusvelvollisuus toteutui?

— Piikkiö oli tuohonkin aikaan maataloudellisesti kehittynyt kunta. Oikeastaan mieleeni ei tule tapauksia luovutusvelvollisuuden täyttämättömyydestä tai laiminlyönnistä ollenkaan. Kun sokerijuurikkaan viljely oli Piikkiössä varsin yleistä ja kannustuksensa viljelijät saivat tehtaalta ns. viljelijäsokeria, aiheutti se joitakin kirpeitä arvosteluja. Asia sinänsä ei toimistoamme koskenut ollenkaan.

VAPAAEHTOISJÄRJESTÖJEN TYÖ ARVOKASTA

Kun oli todella vaikeuksissa olevia perheitä ja heiltä kaikkea puuttui, miten kansanhuolto pystyi näissä kohdissa toimimaan?

— Vapaaehtoistoiminta teki arvokasta työtä koko sota-ajan auttaakseen vaikeuksissa eläviä ja varsinkin sodassa olevien perheet, kaatuneiden omaiset ja vanhusket pyrittiin muistamaan: kyläyhteisössä oli naapuriavulla myös varmasti merkityksensä. Me kansanhuollossa emme olleet oikeutettuja poikkeustoimiin, mutta informaatiota vapaaehtoistyötä tekeviin me totta kai suoritimme, kun avuntarve tietoomme tuli.

Kun säännöstelyaikaa riitti ja riitti, kritiikkiä tuli lisää. Voidaan sanoa, että kansanhuoltoa ei rakastettu. Miten Sinä suhtauduit kritiikkiin ja omaan työhösi näissä vaiheissa?

— Tietysti työ rutinoitui, mutta jotenkin mielessä säilyi koko ajan, että tehtävä oli kokonaisuuden kannalta tärkeä. Erityisesti vaikeimman puutteen aikana oli mielessä, että vain tällä tavoin voitiin kaikille turvata ja erityisesti heikoimmassa asemassa oleville ravintoaineet ja elämiselle muita tärkeitä hyödykkeitä.

Kun oltiin jo pitkään saatu elää rauhan ajassa ja säännöstelyn aika rupesi päättymään, oliko helppoa vai haikata sulkea toimisto ja toimittaa arkisto kunnanviraston hoiviin?

— Työn päättymisen oli luonnollinen tapahtuma. Helpoksi eroksi muistan sen myös siksi, että nuori perheeni tarvitsi minua ja uusi työaluekin oli odottamassa. Haiketta oli vain siinä, että hyvä työyhteisömme hajosi. Pientä pahaa mieltä kannoimme siitä, että kunta ei millään tavalla ottanut meitä huomioon palveluksesta erotessamme. Eversti Rautanen Kansanhuoltopiiristä oli lopetusvaiheemme ohjaaja ja loppuraportin hyväksyjä. Hänen kanssaan vietimme lopettajaishetken, jota varten olin hommannut yhden viinipullon. Kun eversti oli sanonut jonkin tunnustuksen sanan työstämme, lähdimme koteihimme.

— Mutta 42 vuotta kului ja nuorena suorittamastani työstä sain Kotirintamanaisen mitalin. Voi kuinka lämmitte mieltäni, että vielä muistettiin minut.

Toivo Haapakoski
Lieto